

V. TÉMA:

CONDILLAC ÉSZLELÉSELMÉLETE

13. lecke

Condillac észleléselemélete 2

Emlékezet, ideák, vágy és tudat

6. Az emlékezet

A figyelmen és az érzetminőségeken kívül van még egy olyan elem, amely levezethetetlen másból: ez az emlékezet. Az emlékezet az a képessége az elmének, hogy a benyomások lenyomatokat képeznek benne, mégpedig oly módon, hogy azokat vissza lehet idézni, elő lehet hívni az elméből. Ez teljesen spontán folyamat, az elme veleszületett képessége.

6.§ Csakhogy az illat, amelyet érez, nem múlik el nyomtalanul abban a pillanatban, amikor az illatos test megszűnik érzékszervére hatni. A ráfordított figyelem visszatart belőle valamit: aszerint, hogy maga a figyelem mennyire volt élénk. Ez az emlékezet. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 24. o.

Az emlékezet döntő szerepet játszik az észlelésben. Itt tehetünk különbséget benyomások és ideák között. **Az ideák az emlékezetben megőrzött benyomásokat jelentik.** Noha az idea eredeti jelentése kép (*eidosz*), itt olyan mentális tárgyat jelent, amelyet megőriz az elme úgy, hogy képes azt felidézni. Jelen esteben a megőrzött mentális tárgy nem kép, hiszen az illatokat nem kép formájában rögzíti az elme. Az idea kifejezés tehát csak egy az elmében megőrzött benyomást jelent.

Mivel a benyomás elszenvedése **passzivitást** jelent, a felidézése pedig **aktivitást**, itt két különböző mentális képességről beszélünk. E

megkülönböztetés bevezetésével ugyanakkor Condillac **kétféle figyelmet** is megkülönböztet egymástól: az egyik az **eredeti figyelem**, a másik az **emlékezet figyelme**. Ezzel elválik egymástól a **külső és belső észlelés**. Az emlékezethez kapcsolódó belső észleléshez járul a képzelet képessége.

Megtartja az emlékezet nevet, amikor a dolgokat csak mint múltbelieket idézi vissza; s a képzelet nevet veszi fel, amikor olyan erővel idézi fel őket, hogy jelenvalónak látszanak. [...] Az emlékezet a kezdete a képzeletnek, mikor az még nem elég erős; a képzelet pedig maga az elérhető legelevenebb emlékezet. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 37. o.

Nyilvánvaló, hogy az emlékezet képessége alakítja ki a szoborban az **időtudatot** is. Azt, hogy az érzetek egymásra következnek, csak azért veszi észre, mert megőrzi a korábbi benyomásait idea formájában. A képzelet pedig aktív képzeletként képes olyan érzeteket kialakítani, amelyek a jövőre vonatkoznak. A szobor az emlékezete és képzelete következtében alkot ideát magában a múltból, jelenről és jövőről.

7. A vágy, a félelem, a szeretet, a gyűlölet

Ahhoz, hogy a szobor a kellemetlen érzést elkerülni, a kellemeset megőrizni vagy fokozni törekedjen, az kell, hogy több állapotot össze tudjon hasonlítani egymással. Ha nem volna emlékezete, akkor ez nem lenne lehetséges. Mivel azonban az emlékezet megőrzi a benyomásokat idea formájában, ezért a szobor azokat fel tudja idézni, és össze tudja őket hasonlítani egymással. Ennek nyomán alakul ki a vágy.

Minden vágy föltételezi tehát, hogy a szobornak ideája van valami jobbról, mint ami ő jelenleg, és hogy meg tudja ítélni, ha két egymásra következő állapot különbözik. [...] A vágy mértéke a két állapot között észrevett különbség. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 47-48. o.

A vágy összefügg a félelemmel, amely értelmezhető negatív vágyként is: vágy

arra, hogy egy rossz érzet ne következzen be. A vágy és a félelem pedig kialakítja az ember alapvető affektusait (érzéseit): a szeretetet és a gyűlöletet.

Mihelyt a szoborban van élvezet, szenvedés, vágy, szenvedély, van benne szeretet és gyűlölet is. Mert szereti a kellemes illatot, melyben kedvét leli, vagy amelyre vágyódik. Gyűlöli viszont a kellemetlen szagot, amely szenvedést okoz neki. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 48-49. o.

Minden érzet érzetminőség kapcsolódik. Az érzetek emlékezetben történő megőrzésével kialakul tehát az elme affektív struktúrája szoros kapcsolatban a kognitív struktúrával.

8. Éntudat

Végezetül azt kell megvizsgáljunk, miként alakul ki az éntudat a szoborban. Mint korábban mondtuk, ehhez az kell, hogy a szobor különbséget tudjon tenni önmaga, mint az észlelés alanya, és az érzet, mint az észlelés tárgya között.

Azt hiszem, csak olyan lényre illik rá, amit az én szón értünk, aki észreveszi, hogy a jelen pillanatban már nem az, ami volt. Amíg semmit nem változik, addig csupán csak létezik, de egyáltalán nem eszmél magára. Ám mihielyt változik, úgy ítél, hogy ő az, aki azelőtt ilyen vagy olyan módon létezett, s így szól: én. [...] Létezésének első pillanatában a szoborban nem szülehetnek vágyak; ahhoz ugyanis, hogy majd azt tudja mondani: én vágyódom, már ki kellett mondania, hogy én. Condillac: *Értekezés az érzetekről*, 68-69. o.

Így alakul ki tehát a különbség az észlelt illat és az észlelés alanya között. Az éntudat feltételezi tehát az időtudatot, azzal párhuzamosan alakul ki. Ha valaki nem rendelkezik emlékezettel, nem tud különbséget tenni korábban elsajátított ideák és jelenlegi benyomások között, az nem rendelkezhet éntudattal sem.

Összefoglalás:

Condillac tisztán empirikus alapokról egy hipotézis mentén lényegében a semmiből építi fel az észlelés teljes elméletét. Jelen esetben ezt csak a szaglásra redukálva követtük végig. Ez az eljárást nevezhetjük protofenomenológiai eljárásnak is, amennyiben fenomenológiai jellegű, de megelőzi a fenomenológia 19. század végi kialakulását. A fenomenológiai jelleg abban nyilvánul meg, hogy minden olyan elemet zárójelez, ami zavaró lehet az érzékszervi észlelés megértésekor. Ez az eljárás nagyon tisztán kirajzolja azokat a folyamatokat, amelyek az elementáris észlelés során bekövetkeznek. Ezek a legelső érzet megjelenésétől az öntudat kialakulásáig tart. Ezt a folyamatot követtük végig e lecke során.

Kérdések:

- Mi a filozófiai hozadéka Condillac szobor-hipotézisének?
- Miért a szaglással kezdi az érzékelés leírását?
- Melyek azok az alapelvek az észlelés folyamatában, amelyek máshonnan nem levezethetőek?
- Mi az emlékezés szerepe az észlelésben?
- Hogyan alakul ki a szobor öntudata?